

Estudis doctrinals

Savis per a l'emperador: el sistema d'exàmens Ming i la fascinació hispanica per la Xina (segles XVI-XVII)

DIEGO SOLA GARCÍA

Doctor en Història Moderna i professor d'Història a la Universitat de Barcelona

Sumari: 1. INTRODUCCIÓ: LA TROBADA DE DOS MONS BUROCRÀTICS. 2. EL PARADIGMA DELS «LOYTIAS»: LA MERITOCRÀCIA, A EXAMEN. 3. LES FONTS I L'OBSERVACIÓ DIRECTA. 4. L'ESTRUCTURA DE L'EXAMEN/OPOSICIÓ IMPERIAL XINÈS. 5. LLEI I BON GOVERN: EL MIRALL XINÈS DE MENDOZA. UNA CONCLUSIÓ. BIBLIOGRAFIA.

Resum: Aquest article analitza l'impacte i la recepció del sistema d'exàmens imperials xinès en la cultura hispanica dels segles XVI i XVII, prenent com a eix l'obra influent de Juan González de Mendoza. A través del testimoni de cronistes com Martín de Rada, es descriu com el model de selecció dels «loytias» —com s'esmentaven a les primeres fonts hispaniques— o mandarins, basat en el mèrit acadèmic i la virtut confuciana en lloc del llinatge, va fascinar una Europa estamental. El text detalla l'estructura rigorosa d'aquestes oposicions i l'ideal de «bon govern» que van projectar cap a la cort de Felip II. Finalment, es contrasta aquesta visió idealitzada amb la realitat històrica de les pràctiques de frau i se subratlla com la Xina va funcionar com un mirall polític i una utopia administrativa per a la Monarquia Hispànica.

Paraules clau: sistema d'exàmens imperials, Xina, mandarinat, trobada cultural, història moderna.

Abstract: This article analyzes the impact and reception of the Chinese imperial examination system in Hispanic culture during the 16th and 17th centuries, focusing on the influential work of Juan González de Mendoza. Through the testimonies of chroniclers such as Martín de Rada, it describes how the selection model of the “loytias” —as they were referred to in early Hispanic sources— or mandarins, based on academic merit and Confucian virtue rather than lineage, fascinated a class-based Europe. The text details the rigorous structure of these examinations and the ideal of “good government” they projected toward the court of Philip II. Finally, this idealized vision is contrasted with the historical reality of fraudulent practices, highlighting how China functioned as a political mirror and an administrative utopia for the Hispanic Monarchy.

Keywords: imperial examination system, China, mandarin, cultural encounter, early modern history.

1. Introducció: La trobada de dos mons burocràtics

A finals del segle XVI, mentre la Monarquia Hispànica de Felip II es consolidava com el poder oceànic més gran de la història occidental, els espanyols que arribaven a les Filipines (colonitzades a partir del 1565) es van topar amb un veí formidable: l'Imperi Ming, regit per la dinastia homònima des del 1368. A diferència dels models de conquesta aplicats a Amèrica, la Xina es va presentar davant dels cronistes ibèrics no com un territori per «civilitzar», sinó com un Estat d'una sofisticació administrativa i moral aclaparadora. El cor d'aquesta maquinària estatal era el sistema d'exàmens imperials, un mecanisme de selecció d'una elit funcional que va fascinar frares

Examen d'accés al mandarinat, en el seu grau superior (imperial). Un candidat lliura el seu examen a l'emperador. Pintura d'època Song (960-1279).

i diplomàtics per la seva meritocràcia i justícia aparents. Aquest article tracta sobre aquesta aproximació entre dos mons, sobre com el descobriment del sistema d'oposicions dels mandarins va captivar molts erudits occidentals, per, finalment, presentar un retrat real del funcionament d'un sistema que, durant segles, fou incomparable arreu del món.

2. El paradigma dels «loytias»: la meritocràcia, a examen

Per entendre com Europa va imaginar la Xina a partir de les primeres trobades de l'Edat Moderna, al segle XVI, és fonamental acudir a la figura de l'historiador agustí Juan González de Mendoza (1545-1618). Aquest frare va rebre l'encàrrec de Felip II, a través del Consell d'Índies, de compilar tot el coneixement dispers sobre el major imperi asiàtic després del fracàs d'una missió diplomàtica en què el mateix Mendoza havia d'haver participat (sobre aquest aspecte, permeteu-me citar el llibre *El cronista de China. Juan González de Mendoza, entre la misión, el imperio y la historia*, Edicions UB — Institut Confuci, 2018).

El 1585 va publicar a Roma la seva *Historia de las cosas más notables, ritos y costumbres del gran Reyno de la China*. L'obra no va ser només un llibre de viatges, va ser un fenomen editorial sense precedents que es va traduir a gairebé totes les llengües europees principals en pocs anys. Mendoza, a partir de les fonts ibèriques, va aconseguir sistematitzar una imatge coherent i fascinant de la Xina, que la presentava com una civilització d'una antiguitat i ordre superior, governada no per la força de les armes, sinó per la saviesa de les lletres. Mendoza aspirava a la conversió d'aquell gran imperi al cristianisme i creia que totes les virtuts de la Xina trobarien la plenitud en la conquesta espiritual.

Tot i que Mendoza mai no va arribar a trepitjar territori xinès, la seva obra gaudia d'una autoritat incontestable perquè es basava en testimonis directes de primera mà. Les fonts principals van ser els seus germans d'ordre, els agustins Martín de Rada

(1533-1578) i Jerónimo Marín (les dades biogràfiques dels quals són més incertes), els quals durant diversos mesos de 1575 van encapçalar la primera ambaixada espanyola que va aconseguir entrar a la província de Fujian. Es tractava, en realitat, d'una legació enviada pel governador espanyol de Filipines, Guido de Lavezaris, als governadors provincials xinesos del sud per frenar l'onada d'atacs corsaris japonesos a les costes de Luzón, la talaia espanyola davant del mar de la Xina (vegeu sobre això l'imprescindible llibre de Manel Ollé *La empresa de China*, Acantilado, 2002).

A diferència dels models de conquesta aplicats a Amèrica, la Xina es va presentar davant dels cronistes ibèrics no com un territori per «civilitzar», sinó com un Estat d'una sofisticació administrativa i moral aclaparadora

Especialment rellevant va ser l'aportació de Martín de Rada, un autèntic home de ciència del context renaixentista, cosmògraf agut i observador profund. De la seva incursió a la Xina, Rada no només va portar cròniques, sinó que va adquirir una vasta biblioteca de més de cent llibres xinesos a les fires de Fujian. Aquests textos, traduïts parcialment amb ajuda d'interprets locals, van permetre Mendoza descriure l'estructura de l'Estat Ming amb un detall desconegut fins aleshores. Gràcies als informes de Rada i Marín, el públic europeu va saber per primera vegada que el motor de la Xina era una burocràcia perfectament greixada.

El concepte central que Mendoza va introduir a la seva *Historia del Gran Reino de la China* per explicar el poder a la Xina va ser el dels «loytias» (terme derivat del dialecte vernacle per referir-se

als senyors o oficials). Per al lector europeu del segle XVI, acostumat que els càrrecs públics fossin heretats o comprats, dins dels esquemes de la societat estamental i privilegiada de l'Antic Règim, la descripció de Mendoza resultava revolucionària: a la Xina, els governants es fabricaven a les aules. Així, el cronista agustí va detallar el sistema d'exàmens imperials com a procés rigorós i transparent dividit en diversos nivells:

En primer lloc, una selecció dins del «talent» local: els aspirants a mandarí (el terme emprat a les fonts europees modernes per referir-se als oficials xinesos) s'havien de sotmetre a exàmens locals i regionals. Mendoza va descriure com els estudiants eren tancats en cel·les individuals per evitar el frau, on havien de redactar assajos sobre filosofia moral i lleis. Cal apuntar aquí que el cronista era completament desconegedor de la figura i l'obra de Confuci, el veritable faedor de la Xina. Correspondria als missioners jesuïtes, a partir de la dècada del 1580, l'estudi de la seva filosofia i el descobriment del seu paper central en la cultura i la societat xineses.

En segon lloc, l'autor de la *Historia de China* va apreciar el control de l'Estat: al llibre va explicar amb admiració que els jutges i els examinadors eren enviats des de la cort central per evitar el favoritisme local. Només aquells que demostraven un domini absolut dels textos clàssics i la retòrica aconseguien el grau de «loytia».

Finalment, González de Mendoza volia destacar el valor de la jerarquia de mèrit: l'autor agustí subratllava que aquest sistema garantia que l'Emperador estigués envoltat dels homes més savis del regne. Un cop aprovats, aquests oficials eren assignats a províncies llunyanes al lloc d'origen per evitar xarxes de clientelisme, una mesura d'higiene administrativa que Mendoza presentava com el secret de l'estabilitat de l'imperi Ming.

Aquest sistema no només seleccionava els millors, sinó que atorgava als «loytias» una autoritat moral i política que els situava per sobre de qualsevol noblesa de sang, cosa que va permetre

configurar el que, des d'una certa historiografia, s'ha anomenat «l'apogeu dels mandarins».

3. Les fonts i l'observació directa

Com hem assenyalat anteriorment, el coneixement europeu sobre l'estructura política de la Xina Ming no va ser fruit de la casualitat, sinó de l'observació minuciosa d'un grup de religiosos que van actuar com a autèntics etnògrafs. Entre ells, i sempre abans de l'eclosió de la historiografia missional jesuïta a la Xina amb Matteo Ricci i els seus successors, va destacar per sobre de tots la figura de fra Martín de Rada, l'expedició del qual el 1575 va suposar el primer contacte intel·lectual profund entre la Monarquia Hispànica i el Zhongguo (el nom amb què els antics xinesos denominaven el seu país).

En efecte, fra Martín de Rada no era un missioner habitual. Home d'una formació científica excepcional, va arribar a Fujian amb una curiositat que anava més enllà de l'evangelització. La seva legació a la Xina no va ser només un intent diplomàtic, sinó una oportunitat d'estudiar un model de civilització que ja s'intuïa superior en ordre i justícia, però, en la cosmovisió cristiana, errada en qüestions de fe i creença. Rada va ser el primer europeu a comprendre que el secret de l'estabilitat xinesa no residia en el seu exèrcit, sinó en els seus llibres. El seu esbalaïment davant del sistema d'exàmens no era purament exòtic, era la fascinació d'un humanista que, per fi, veia un Estat on la filosofia moral i la política convergien en perfecta harmonia.

L'escrit principal de Rada sobre la Xina Ming és la *Relación del reino de Taibín* (conservada en forma manuscrita en sengles textos de la Biblioteca Nacional de França, a París, i de la Biblioteca de la Reial Acadèmia de la Història, a Madrid), que l'agustí va redactar, probablement, entre el seu viatge a Fujian i el seu retorn a les Filipines i, posteriorment, va enviar a la cort del rei Felip II a Espanya. El text transformava la percepció dels governants xinesos que fins llavors tenien els registres europeus.

A partir de la font de Rada, la seva entrevista amb el correligionari Jerónimo Marín i també amb el franciscà descalç Martín Ignacio de Loyola (de qui Mendoza va publicar el seu *Itinerario alrededor del mundo* en el seu llibre de 1585), González de Mendoza va entendre el paper central de l'examen (el que avui anomenaríem una oposició)

com un ritua de pas: el cronista va relatar amb un detall pràcticament inèdit a les fonts europees les proves dels graus (el que avui assimilariem a batxillers, llicenciats i doctors) i va descriure com els aspirants havien de demostrar un coneixement exhaustiu dels clàssics i, sobretot, de les lleis del Regne.

HISTORIA DE LAS COSAS MAS NOTABLES, RITOS Y COSTUMBRES,

**Del gran Reyno dela China, sabidas assi por los libros
delos mesmos Chinas, como por relacion de Religio-
sos y otras personas que an estado en el dicho Reyno.**

**HECHA Y ORDENADA POR EL MUY R. P. MAESTRO
Fr. Ioan Gonzalez de Mendoza dela Orden de S. Ag. Rin, y peniten-
ciario Apopstolico a quien la Magestad Catholica embio con su real
carta y otras cosas para el Rey de aquel Reyno el año. 1580.**

**AL ILLUSTRISSIMO S. FERNANDO
de Vega y Fonseca del consejo de su Magestad y su
presidente en el Real delas Indias.**

Con va Itinerario del nueuo Mundo.

**Con Privilegio y Licencia de su Santidad .
En Roma, a costa de Bartholome Grassi. 1585 .
en la Stampa de Vincentio Accolti.**

Portada de la Historia del Gran Reino de la China, primera edició, Roma, 1585 [Exemplar de la Biblioteca de Catalunya, Barcelona].

Cel·les dels exàmens imperials, a principis del segle XX, a l'ocàs del sistema imperial xinès.

Una altra dimensió significativa, i profundament moral, era com el «*loytia*» (mandarí) era un model de virtut. El que més li va impactar va ser que aquests homes no eren elegits pel seu llinatge, ja que no era el motiu d'elecció, sinó per la capacitat de raonament moral i el coneixement de la justícia.

Aquestes cròniques van deixar de ser simples relats de viatge per esdevenir miralls de prínceps. En descriure l'eficiència dels oficials xinesos, Mendoza estava enviant un missatge implícit a aquells que acudissin al seu llibre a la recerca d'un saber polític: la Xina Ming oferia solucions a la corrupció i a la ineficàcia administrativa que sovint assolaven les possessions espanyoles a ultramar, en un Imperi que ja era conscient de la seva corrupció —el mal que podia rompre el «bon govern»— i de la necessitat de protegir-se de les seves febleses.

Això no obstant, cal assenyalar que la visió de la Xina que Mendoza va oferir al seu llibre era altament utòpica i admirativa. El missioner pretenia oferir al públic (i molt especialment al públic influent de Roma, als òrgans de govern de la Cúria i, a Madrid, als cercles del poder cortesà) una imatge d'una Xina fàcilment evangelitzable per les seves virtuts cíviques i morals. Una empresa que es revelaria, com bé aprendrien els missioners en dècades següents, molt difícil.

4. L'estructura de l'examen/oposició imperial xinès

Mentre que els observadors com Mendoza veien en els exàmens una curiositat moral, la realitat històrica és que el sistema d'exàmens imperials (*keju*) va ser el mecanisme que va permetre a la dinastia Ming (1368-1644), amb un projecte de

restauració nacional confuciana, consolidar un estat centralitzat i neutralitzar l'aristocràcia hereditària.

Tot i que el sistema de selecció per mèrits té les seves arrels en la dinastia Han (segle II aC), no va ser fins a la dinastia Sui (581-618) quan es va formalitzar el *keju*. Tot i això, va ser sota els Ming quan el sistema va aconseguir la seva maduresa absoluta i es va convertir en l'únic embut social per a les elits. Els Ming van heretar una estructura de la dinastia mongola anterior (la Yuan, que va regir els destins de la Xina entre els segles XII i XIV), però la van «sinitzar» profundament i van retornar el protagonisme absolut als textos confucians.

El sistema funcionava com una carrera d'obstacles dividida en tres grans esglaons, dissenyats per filtrar centenars de milers de candidats fins a deixar-ne uns pocs centenars:

El *Shengyuan* (examen local): es realitzava a les prefectures. Els qui aprovaven, obtenien l'estatus de «licenciats» i quedaven exempts de certs impostos i càstigs corporals, però encara no podien exercir càrrecs públics importants.

El *Juren* (examen provincial): se celebrava cada tres anys a les capitals de província. Era una prova extenuant de diversos dies que permetia accedir a la burocràcia mitjana.

El *Jinshi* (examen metropolità i palatí): aquest era el grau màxim i el que, sens dubte, va cridar més l'atenció dels observadors europeus. Els candidats viatjaven a Pequín per ser examinats a la Ciutat Prohibida. El mateix Emperador podia supervisar la prova final (l'«Examen de Palau»), que determinava el rànquing dels nous «doctors» que ocuparien els alts comandaments de l'imperi.

El sistema era famós per la seva severitat, cosa que Rada i Mendoza van percebre com una garantia de justícia. Històricament, aquest rigor es manifestava en l'aïllament absolut dels candidats. Així, durant els exàmens provincials i metropolitans, els candidats eren confinats en cel·les individuals estretes durant tres sessions de tres dies cadascuna. Allí havien de menjar, dormir i escriure els seus assajos.

D'altra banda, el sistema garantia l'anonimat dels «opositors»: per evitar el nepotisme, els noms dels candidats es cobrien i els exàmens eren transcrits per copistes oficials. Així, els jutges qualificaven la cal·ligrafia i el contingut sense saber qui era realment l'autor.

Preparar aquestes oposicions no era gens fàcil. Els manuals d'estudi eren profundament dogmàtics: el nucli eren els *Quatre Llibres i els Cinc Clàssics* de Confuci (qui va viure entre els segles VI i V abans de la nostra era).

Aquest sistema, que els cronistes hispànics i portuguesos, i més tard altres observadors europeus, van considerar el cim de la prudència política, va perdurar durant la dinastia següent, la Qing (1644-1911). Tot i això, el xoc amb la modernitat occidental al segle

XIX va revelar les seves debilitats: el sistema premiava el coneixement clàssic, però ignorava la ciència, la tecnologia i el dret internacional, cosa que era una esquerda en la potencialitat del sistema en l'era de la globalització dels imperis d'època contemporània. Finalment, després de més de 1.300 anys d'existència, el sistema d'exàmens imperials va ser formalment abolit el 1905, poc abans de la caiguda de l'imperi xinès, i va marcar la fi de la burocràcia acadèmica més antiga del món i del primer gran sistema d'accés meritocràtic a la funció pública de la història universal.

5. Llei i bon govern: el mirall xinès de Mendoza. Una conclusió

Tanquem aquest article tornant a l'admirativa visió que l'agustí González de Mendoza va escriure sobre la Xina. En descriure un país de tan recte —encara que idealitzat— funcionament, l'agustí estava dient molt sobre l'Espanya i l'Europa del seu temps. El seu tractat podia llegir-se com un manual de moral política, on s'exalçaven els valors de recta llei i bon govern.

En sentir-se admirat pel sistema d'accés a la funció civil o pública, Mendoza va subratllar com el poder a la Xina no s'heretava, sinó que es guanyava mitjançant l'estudi, en contrast amb la noblesa de sang europea. En la visió *mendoza*, els mandarins no eren nobles per naixement, sinó per la seva virtut i lletres, i pel grau que havien aconseguit pels seus exàmens.

Tot i això, no tot és virtut en la vida pública, com és ben sabut. El que no sabia el cronista agustí —a mode d'anècdota— és que un sistema de tanta duresa d'estudi i sacrifici portava alguns candidats a enginyar, desesperadament, algunes trampes per triomfar en els exàmens. S'han localitzat diverses bates de seda amb el que en castellà anomenem «*chuletas*», un clar frau al sentit i objectiu dels exàmens: uns escrivien resums de la literatura confuciana al folre interior del seu vestit (alguns exemplars conservats arriben a contenir fins a 700.000 caràcters en un espai aprofitat

al màxim), altres aprofitaven els buits de les espelmes que il·luminaven les seves cel·les en les sessions nocturnes per amagar xuletes més petites; i, per descomptat, també hi havia xarxes d'impostors professionals que es presentaven a l'examen en lloc del candidat ric, una pràctica que les autoritats intentaven frenar mitjançant descripcions físiques detallades en els registres d'inscripció.

Per descomptat, ni Mendoza ni abans Rada van considerar assenyalar aquests casos de corrupció en els seus relats. El seu objectiu era presentar la Xina com un «model de justícia» i de «bon govern» davant dels vicis que veien en l'administració de les Índies. Per a Mendoza, la suposada incorruptibilitat dels jutges i el rigor dels exàmens eren la prova que el sistema seleccionava els homes per la seva «virtut i lletres» i no per llinatge, cosa que era una autèntica lliçó de moral política.

En definitiva, més enllà de la picaresca de les bates de seda i les espelmes buides, el que va perdurar en la consciència europea no va ser l'anècdota del frau, sinó el mite potent d'un imperi governat per la raó. La *Historia* de Juan González de Mendoza no només va descobrir a Occident l'arquitectura del funcionariat xinès, sinó que la va convertir en una utopia pragmàtica: un mirall on les monarquies europees podien mirar-se per corregir els seus desviaments. Aquells «*loytias*» descrits per Rada i Mendoza, savis examinats sota el rigor de Confuci, van deixar de ser mers administradors estrangers per transformar-se en el símbol d'un ideal que encara avui ens interpel·la: la convicció que només el mèrit, l'estudi i la virtut moral haurien de ser els únics fonaments legítims de qualsevol estructura de poder.

Bibliografia

- DAO, Zhi, *History of Chinese Examination System*, DeepLogic, 1995.
- SOLA, Diego, *El cronista de China. Juan González de Mendoza, entre la misión, el imperio y la historia*, Edicions UB — Institut Confuci, 2018.
- OLLÉ, Manel, *La empresa de China*, Acantilado, 2002. ■